Час, 1998. – 255 с.; Сондерс 1985: Сондерс Д. Український вплив на російську культуру 1750-1850 / Д.Сондерс. – Едмонтон, 1985. – 192 с.; Субтельний 1995: Субтельний О. Україна: Історія / О.Субтельний . – К.: Софія, 1995. – 632 с.; Шевчук 2001: Шевчук В. Нерозгадані таємниці "Історії Русів" // Історія Русів. – К.: Веселка, 2001. – С. 7 – 51.; Шевчук 2002: Шевчук Валерій. Тіні зникомі. Сімейна хроніка [Текст] / В.Шевчук. – К.: Темпора, 2002. – 304 с.

Мединская О. Роман Валерия Шевчука «Тени исчезающие» как художественный инвариант научной версии авторства «Истории Русов».

В статье проведены типологические параллели между политическим памфлетом «История Русов» и романом Валерия Шевчука «Тени исчезающие». Выяснено, как в художественном варианте писатель подчеркивает свои научные исследование авторства «Истории Русов».

Ключевые слова: типология, инвариант, модус национального, мировоззренческий, модерный, интенции.

Рецензенти: Попласька Н.М., д-р філол.наук, проф. (Тернопіль)

Миколаєнко Н.В., к.філол.наук, доцент (Вінниця)

Ірина Полішученко, асп. (НПУ ім. М. Драгоманова)

ББК 83.3 (4УКР)
УДК 821.161.2.09 «18»

Фольклоризм ліричної поезії Степана Руданського

І.О. Полішученко. Фольклоризм ліричної поезії Степана Руданського

У статті досліджено витоки поетичного мислення Степана Руданського. З'ясовано вплив фольклору на лірику поета на рівні змісту та форми.

Ключові слова: лірика, народні пісні, ритмомелодика, народнопоетичні, мотив.

Iryna Polyshuchenko Foiklore of lyric poetry of Stepan Rudanskiy

The article examines the origins of poetic thought of Stepan Rudanskiy and clarifies the influence of folklore on the poet's lyric at the level of content and form

Keywords: lyrics, folk songs, rythmomelodics, nationally-poetic, motive.

Слово й музика лірики Руданського приходить до українця, тільки-но він починає себе усвідомлювати. «Він ще, може, не знає жодної літери азбуки, але це слово на крилах пісні прилітає в його оселю, як і в хати мільйонів інших одномовців поета на тисячоверстих просторах від зелених Карпат до Донбасу» [Цеков 1983: 172] – зазначив Ю. Цеков. Не менш популярним у молодих і зрілих читачів є дотепний народний гумор співомовок Степана Руданського, що колоритно відтворили особливості світосприймання українців, їх погляд на світ, себе у ньому та сприйняття сусідніх етносів.

Степан Васильович Руданський належить до плеяди визначних діячів української національної культури. Твори С. Руданського різних жанрів насичені народними ліризмом і гумором, відбивають національно-патріотичну української ідею, наповнені іскрометним дотепом, уїдливим сарказмом, соціально-викривальною, політичною сатирою, оригінальністю художньої форми, якій притаманні, зокрема, захоплення коломийковим віршем, звучна і мелодійна рима. Сьогодні «український Рабле» (Григорій Латник) став дещо краще відомим широкій читацькій громаді, відколи у видавництві «Перун» вийшли друком його твори, заборонені в СРСР.

Народився майбутній поет 6 січня, саме перед Різдвом, 1834 року в подільському селі Хомутинці Вінницького повіту у багатодітній родині сільського священика. Село Хомутинці в честь письменника-класика перейменоване у Руданське, що свідчить про повагу й любов нащадків-односельців до свого видатного земляка.

Родина Руданських з її традиційним старосвітським укладом (відображеним у романі «Люборацькі» А. Свидницького) жила типовим для нижчого духовенства Поділля тих часів життям. Початкову освіту хлопець, який зростав у кліматі фольклоризму, здобув у місцевого сільського дяка. Потім, дбаючи про майбутню духовну кар'єру сина, батько віддав Степана до Шаргородської духовної бурси. А 1849 року він вступив до Кам'янець-Подільської

духовної семінарії. Здібний і допитливий юнак сумлінно оволодівав науками. Під час навчання в семінарії С. Руданський захопився діяльним «народолюбством»: збирав український фольклор, записав тексти народних пісень і у 1852 р. уклав збірник «Народные малороссийские песни, собранные в Подольской губернии С.В.Р.». Одночасно він цікавився фольклором інших народів, зокрема польського, російського, зачитувався творами, зрослими на цьому ґрунті, І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, М. Гоголя, А. Міцкевича, О. Пушкіна а також кращими взірцями світової літератури, насамперед античної. Ознайомлення з культурою різних народів для С. Руданського не становило великих труднощів, тому що поет володів більше ніж десятьма мовами. Він добре знав грецьку, латинську, старослов'янську, давньоєврейську, французьку, німецьку й польську мови. Пізніше поет самотужки оволодів ще сербською й чеською мовами та вже в Криму досить швидко опанував татарську мову.

Під час навчання в семінарії С. Руданський почав писати ліричні поезії. Перший ліричний твір «Сиротина я безродний» Руданський написав у 1852 р. і тільки через два роки (1854) склав ще три («Ти не моя», «Мене забудь!», «Не дивуйтесь, добрі люди...»). В. Герасименко слушно підкреслив, що «на лірику Руданського насамперед мала вплив романсова традиція» [Герасименко 1985: 47]. На Україні романси виникли десь наприкінці XVII – на початку XVIII ст., інколи виступаючи в оболонці барокової літературної «пісні свіцької»; їх складали мандровані дяки, студенти. Особливого поширення цей напівфольклорний жанр набув у першій половині XIX ст., коли його «олітературили» відомі письменники. Так, І. Котляревський написав низку пісень до п'єси «Наталка Полтавка», П. Гулак-Артемовський – «До Любки», «Моїй доньці», чимало романсів і пісень романсового типу створили Є. Гребінка, В. Забіла, М. Петренко, М. Шашкевич, Я. Головацький, М. Устиянович та ін.

У російській літературі цей жанр досить широко представлений у творчості І. Козлова, Є. Баратинського, А. Дельвіга, П. Вяземського та ін. До нього зверталися і польські письменники. Руданський знав напам'ять багато польських пісень та романсів; ще на Поділлі він переклав популярний тоді романс

«Чорний колір» Ю. Нємцевича, а в Петербурзі «Зозулю» та вірші романсового характеру, що належать перу польського поета Ленартовича (наприклад, «Йде дівчина-сиротина»).

Взагалі Руданський дуже любив український мелос. Він володів чудовим голосом, залюбки виконував народні пісні та романси. До того ж компонував музику до деяких власних поезій, добираючи музику з відомих українських народних пісень та польських романсів. Коли ж складав власну музику, то зазначав «голос свій». Тож і не дивно, що поезії Руданського притаманна мелодійність. Безсумнівно, що часто-густо у невимушеній ритмомелодиці віршів, особливо ліричних, криється секрет тієї значної популярності, яку здобув поет серед читачів.

Ліричні твори вражають почуттям суму, навіть скорботи, що, власне, суперечило життєлюбній вдачі автора. Вже перший вірш, «Сиротина я безродний», збудовано на частотних у фольклорі мотивах безперспективності самотнього існування, розлуки з рідним краєм та загибелі ліричного героя на чужині. Твір перейнято настроєм туги, самотності: «Сиротина я безродний, / Десь загину на чужині, / І ніхто очей холодних / Не закриє там мені» [Руданський 1972: 9].

Такі настрої, породжені самим життям, були для тогочасної лірики явищем досить поширеним, тому що зросли вони на популярних постбайронічній та уснопоетичній традиціях. Вразливий від природи, поет гостро реагував на оточуюче його життя, в якому бачив багато відразливого. Викликала огиду, тривогу й неспокій у зовсім ще юній його душі і антигуманна атмосфера семінарії. Цей настрій яскраво передано у ліричній сповіді «Не дивуйтесь, добрі люди…» (1854), розпочатій складом і ладом історичної пісні про одну з перемог Б. Хмельницького: «Не дивуйтесь, добрі люди, / Добрі люди, ви, сусіди, / Що задумуюсь між вами, / Що журюся я завсігди. / Літа мої молодії...» / Що ж по тому? Що ж по тому? / Як без щастя, як без долі / Жити в світі молодому» [2, 9]?

Ствердження ліричним наратором недосяжності щастя вилилося у народнопоетичну формулу перебування щастя-долі десь далеко від мовця: «Моє щастя за горами, / Може, другим помагає. / Моя доля враз з Дунаєм / В синє море упливає» [Руданський 2007: 9].

Топоси смерті й забуття, «озвучені» голосом вісника нещастя з арсеналу народних поетичних значимостей «ворона чорнокрилого», ліро-трагізм фольклорного типу, що увиразнює поетика іменних демінутивів («І пригорне могилонька!..»), – все це також сприяє мистецькому відтворенню внутрішнього стану ліричного героя.

1854 р. був найкритичнішим для душевного стану Руданського. Поет полюбив юну М. Княгницьку, дівчина – його, але одружитися з нею не міг, бо мав матеріальні труднощі, підірване здоров'я і твердий намір після закінчення семінарії вчитися далі. Боротьба протилежних прагнень у душі призвела до глибокого психологічного надриву, що зумовив драматизм ситуацій і настроїв, органічно близьких до народного мелосу: «Ти не моя!.. І брови чорні / Милує інший, а не я, / І інший хтось тебе пригорне, / А ти дівчино, не моя!» [2, 9].

Той же сумний «відфольклорний» мотив, настрій недосяжності щастя, тужливий образно і стильово маркує у вірші романсового типу «Мене забудь!» (1854): «Мене забудь, мене не треба! / Но якби я коли-небудь / Тебе забув… – о Боже з неба, / Мене забудь, забудь!» [Руданський 2007: 9].

З переїздом до Петербурга настрої глибокої туди й суму поглибилися. У літературній пісні «Повій, вітре, на Вкраїну…» (1856) у фольклорному ключі та у стильовому контурі нещасливого кохання він у народнопісенному розмірі шумки звертається до коханої з запитанням, чи не забула вона того, «з ким любилась», але відповіді не одержує: «А як мене позабула / Та нелюба пригорнула. / Ти розвійся край долини, / Не вертайся з України!.. / Вітер віє, вітер віє, / Серце тужить, серце мліє, / Вітер віє. Не вертає, / Серце з жалю розпукає» [Руданський 2007: 9].

Типологічно зіставною з «Повій, вітре, на Вкраїну…» пісня, що її подав Вацлав з Олеська під заголовком «Повій, вітре повільненький» [Руданський 2007: 338]. З цієї подібності випливає, що пісня Степана Руданського написана під впливом традиційного пісенного фольклору. Опрацювання у традиційному ключі теми кохання маємо також у піснях, які ввійшли до рукописних фольклорних збірок поета. Наприклад, в одній з таких збірок вміщено під № 30 пісню, що починається словами: «Повій вітре буйнесенький, / З глибого яру. / Прибудь, прибудь мій

миленький, / З далекого краю» [Руданський 1972: 92]. А під № 36 Руданський записав такі рядки: «Повій, повій, вітроньку, / З Побережа в Литвоньку, / Занеси вість милому, / Що я тужу по ньому» [Руданський 1972: 137].

Тож шедевр Степана Руданського засвідчує: поет не пішов за готовими народними зразками, а склав власну, цілком оригінальну, глибоко емоційну ліричну пісню, що, фольклоризувавшися, стала дуже популярною не тільки на Україні, а й за її межами. Роз'ятрена уява поета наче шукала для себе муки й страждання. У пісні «Тілько-м родилась» він з прикрістю говорить, що гірка доля начебто судилась йому від народження. З фольклорною основою естетично співдіють поетизми самого С. Руданського, який у результаті витворює органічну «третю поетику» (термін О. Веселовського), – «Тілько-м родилась, злая недоля / Стала, сказала без жалю: «Будеш тужити, серце в'ялити, / Тебе я тим благословлю» [Руданський 2007: 14].

Ліричну поезію Руданського пронизують фольклорні мотиви туги, зокрема це видно у пісні «Ой чому ти не літаєш…»: «Нема щастя ні за мною, / Ні передо мною, / Тілько туга за тугою, / Журба за журбою!» [Руданський 2007: 14].

Безнадія приводить ліричного героя до думки про марність життя, і він плекає суїцидальні наміри покінчити з ним у цілком народний спосіб (фольклорний мотив утоплення, образ чорних птахів): «Ой піду я поміж скали, / В море повалюся! / Як не в морі утоплюся, / В камінь розіб'юся!..» / І злетяться чорні птахи. / Сядуть надо мною, / Заспівають «Вічну пам'ять» / Над мою журбою Руданський 2007: [2,14]. У цьому вірші, як і в інших, вміло використано прийоми народної поетики – постійні епітети, риторичні запитання і звертання. В пісні «Світять зорі, заким в полі…» (1857) поет у тій же манері знову звертається до коханої дівчини, якої так і не може забути.

Ліричні пісні Руданського, звичайно, не завжди відбивають лише особисті інтимні почуття поета. Його часто вражала своїми архетиповою глибиною змісту й естетичною красою народна лірика кохання, і поет не раз літературно аранжував пісні, – приблизно так, як це чинив згодом його краянин композитор М. Леонтович). У доробку Руданського знаходимо поезії, що цілком написані в дусі народних пісень, стилізують їх, нехай на цей раз і

не на такому високому рівні, як у «Повій, вітре...» чи як у «Зів'ялому листі» Франка. Зокрема, це «пісні» «Калино-малино...», «Козаче-голубче...» та ін.

Вірш «Звела мене не біда...» близький до пісні «Коли любиш, люби дуже» із збірника Вацлава з Олеська. У Руданського парубок, зачарований красою дівчини, просить: «Коли любиш – не жартуй! / Коли любиш, люби дуже, / Коли любиш, / А не любиш, не жартуй же, / Та не губиш, / Не завдавай серцю туги, / Коли любиш – не жартуй! / Не возьмеш ти, возьме другий [6, 343]. « Як не любиш – розчаруй! / Як не любиш, / Тільки губиш, / Як не любиш – розчаруй» [2, 22]!

Спільним у цих творах є мотив кохання, сама пісенно-діалогічна форма: у вірші «Звела мене не біда...» С. Руданського парубок звертається до дівчини, тому що прагне знати кохає вона його чи ні, а у пісні «Коли любиш, люби дуже», навпаки, модератором розмови сердечних звірянь виступає дівчина.

У народних піснях почуття, настрої виражаються через паралелізми, порівняння з силами природи, риторичні запитання, звертання, моно- й діалогічні конструкції тощо. До таких фольклорних прийомів і засобів у своїх літературних піснях вдається і Руданський, наприклад, у творі «Голе, голе моє поле!» «Поле моє поле! / Де ж ви, ясні квіточки? / Позгасали, поспадали, / Як на небі зіроньки. / І стебло пересохло, / Як билина, полягло. / І дівчина, як калина, / Вас не рвала на косу, – / Вас зірвали, розірвали / Вітри буйні без часу! / І без літ на весь світ / Розпусти в'ялий цвіт [Руданський 2007: 22].

Народні пісні часто мають драматизовану будову, що підсилює їх емоційність. Використовує цей формальний засіб і Руданський. Так, у пісні «Козаче, голубче...» (1858) виступають три персонажі: козак, дівчина і її мати. У вірші «Калино-малино...», крім оповідача і дівчини, між собою ведуть розмову по-фольклорному персоніфіковані коси, очі, груди, вінок, барвінок.

У жанрі романсу поет також культивував різноманітні композиційні, зображувально-виражальні прийоми тощо. Серед них назвемо кільцеве обрамлення, тавтологію, кольоропис, так, вірш «Не згадаю гадки...» (1858) починається строфою з приспівом: «Не згадаю гадки, / Не змислю я мислі! / Як чорні хмари, / Чорні думи звисли! / Порадь, мати, що діяти, / Ой чи жити,

чи вмирати? / Порадь, моя мати!» [Руданський 1972: 18]. Цією ж строфою з приспівом романс і закінчується. За таким же принципом анепіфори побудовано і поезію «Не дивуйтесь, добрі люди…» (1854). Для емоційного підсилення вживає поет і анафору у піснях «Мене забудь!», «Ти не моя» (1854). Анафора підсилюється паралелізмами у піснях «Ой чому ти не літаєш…» (1857), «Ой вийду я у садочок…» (1859). У піснях Руданського зустрічаємо й рефрен, який вживається для підсумовування попередніх емоцій. Наприклад, «Голубонько-дівчинонько…» увиразнює тривкість сердечної пам'яті епіфорою: «Отоді ти, моя мила, / Мене спом'янеш» [Руданський 2007: 17]. У пісні «Згадай мене, мила…» у трьох строфах такі епіфори: «Тоді мене, мила, спомини!» [Руданський 2007: 23].

З наведених небагатьох прикладів бачимо, що Руданський майстерно варіював багатий арсенал засобів фольклорної поетики, поєднував традиційні романсові прийоми з традиційними народнопісенними, причому синтез цих близьких між собою жанрів переважає в його ліриці, творячи органічність літературних пісень С. Руданського.

Серед «пісень» Руданського є твори високого громадянського звучання, які мають значно менше фольклорних відображень. Життя в Петербурзі другої половини 1850-х років не пройшло для нього марно. Такі твори, як «Над колискою», «Гей, бики!», «До дуба», «П'яниця», «Наука», засвідчують: поет був близьким до середовища колишніх кирило-мефодіївців, у 60-х роках «основ'ян», змістом життя яких було відродження національної свідомості і народолюбна діяльність. Ось уривок прекрасної «відфольклорної» колискової пісні Руданського, антикріпосницький і націєтворчий зміст якої не викликає сумнівів: «Спи, дитя моє, ти – життя моє! / Тільки щастя і долі! / Будеш цілий вік, як той чорний віл, / У ярмі і неволі!.. / І що божий день будеш досвіта / До роботи ставати; / Свою силоньку ні собі, ні мні, / А панам виробляти [Руданський 2007: 12]. Кріпаччина – ярмо, що його несе на собі українська людина – соціальний аутсайдер у Російській імперії – від народження до смерті, це ганьба, знущання над національною, людською гідністю селянина, позбавленого найдорожчого в світі – «волі вільної». Герой пісні «П'яниця» (1800) бачить в кріпосництві й у неволі всієї України під царями

антигуманний, антиморальний зміст: «Та тяжкі мої / Болі більнії, / Бо не маю я / Волі вільної» [Руданський 2007: 23]. Степан Руданський творить неологізм «більнії» за уснопоетичним принципом тавтологійності.

У боротьбі за звільнення народу й людини Руданський надавав провідну роль демократичній народолюбній інтелігенції, яка має очистити рідну землю від режимного й панського будяччя й засіяти її «ярим зерном» високих ідеалів та загального добробуту. Цій темі присвячено пісню «Гей, бики!» (1859). Щоб бути гідною своєї величної місії, інтелігенція мусить сама очиститися, позбутися психології раба і на просвітительську діяльність глянути як на громадський подвиг, був переконаний народний інтелігент. На цій ідейній основі і постали такі твори Руданського, як «До дуба» і «Наука». Відомі слова з «науки» батька, який посилає в світ свого сина «на оглядини»: «І на пчіл поглянь: / Є робучії, / Але й трутні є / Неминучії. / Так і на світі: / Їдні риються, / Другі потом їх / Тільки миються. / Будь ти проклятий, / Милий синочку, / Як пігнеш таким / Свою спиночку [Руданський 2007: 24].

С. Руданський сказав своє слово і про роль поета і завдання поезії. Мистецтво, за його переконаннями, повинно відповідати потребам народу і вимогам краси, органічно поєднувати романтизм і реалізм. Такі думки проходять через усю громадянську лірику, й особливо виразні вони у творах «До дум моїх», «Моя смерть».

Поет, кровно і духовно споріднений із народом, який присвячує йому свою творчість, невмируший, як і народ, – вважав Руданський. Він постійно вірив, ніякі негоди не зможуть зупинити поступальний розвиток народу, припинити його змагання за кращу долю.

Лірика Руданського привертає до себе увагу з погляду різноманітності художньої жанрово-строфічної форми. Є в нього «відфольклорні» вірші епістолярного характеру («До дядька Прохора-коваля»), вірші-фейлетони («Богдай тебе», «Полюби мене»). У біографічних поезіях він часто використовував форму ліро-епічного віршового оповідання («Студент», «Іще вчера ізвечіра»). Зустрічаємо в нього й вишукані літературні форми (тріолет – «Звела мене не біда...»), і поезії, написані за взірцями народних пісень («Калино-малино...», «Козаче, голубче...», «Ой ти, калино, ой ти малино...»), пісні на історичну тематику («Над

могилою», «Гей, браття-козаки...», «До України», «Хлопці-молодці...», «Сербська пісня»). Руданський, як і Шевченко, залюбки культивував форму «думки». Найбільш показовим з цього погляду є вірш «До моїх дум». Широко використав поет романсову форму («Ти не моя», «Мене забудь!»). Частина віршів на громадянські теми написана за прикладом ліро-епосу й лірики Шевченка («Псалом 136», «До дуба», особливо «Гей, бики!»).

Ритмомелодика, художні прийоми і образна система лірики Руданського здебільшого мають «відфольклорну» природу. Тим-то окремі його вірші й досі побутують у народі як безіменні народні пісні.

Ліричні вірші С. Руданського своєю ідейною спрямованістю і художньою оригінальністю «роботи» з фольклором та самобутністю посіли видатне місце серед поетичного надбання української літератури XIX століття, забезпечивши їх автору тривке місце в історії спілкування митців з народною поезією.

Література: Герасименко 1985: Герасименко В.Я. Степан Руданський. Життя і творчість / Герасименко В.Я. – К.: 1985. – 179 с.; Руданський 2007: Руданський Степан. Усі твори в одному томі / Передм. Г. Латника. – К.: 2007. 520 с.;Руданський С.В. Народні пісні в записах Степана Руданського / Руданський С.В. – К.: 1972. – 223 с.; Цеков 1983: Цеков Ю.І. Степан Руданський. Нарис життя і творчості. / Цеков Ю.І. – К.: 1983. – 176 с.; Pieśni polskie 1833: Pieśni polskie i ruskie ludu Galicyjskiego z muzyką instrumentowaną przez K. Lipińskiego / Wacław z Oleska. – Lwów, 1833. – 515 c.

Аннотация. В статье исследовано истоки поэтического мышления Степана Руданского. Выяснено влияние фольклора на лирику поэта на уровне содержания и формы.

Ключевые слова: лирика, народные песни, ритмомелодика, народнопоэтические, мотив.

Рецензенти: Погребенник В.Ф., д-р філол. наук, проф. (Київ)

Царик Л.І., к.філол. наук, доц. (Тернопіль)